

Алвару ды Кампуш / Alvaro de Campos (1890 – ?)

Сам Кампуш казаў пра сябе: “Нарадзіўся я ў Тавіры, атрымаў самую звычайную сярэдняю адукацыю, потым мяне адправілі ў Шатландыю вучыцца на інжынера, спачатку на тэхнічнага, потым на марскога. Здзейсніў падарожжа на Усход, адкуль прывёз паэму “Курэц опіюму”. Цяпер жыву ў Лісабоне ў бяздзейнасці”.

Адзін з самых вядомых гетэронімаў партугальскага паэта Фэрнанду Пэсоа і адзіны, хто зазнаў выразную творчую эвалюцыю. Самы вядомы яго твор – вышэйзгаданая паэма "Курэц опіюму" (Oriário).

Нататкі на памяць пра майго настаўніка Казіру

(Notas para a recordação do meu mestre caeiro)

(Некаторыя з іх)

Я пазнаёміўся са сваім настаўнікам у незвычайных абставінах – такіх, як любыя іншыя ў жыцці, і асабліва тыя, якія самі па сабе нішто, але робяцца ўсім па значнасці таго, што з іх вынікае.

Я скончыў амаль тры чвэрці курсу марской інжынернай справы ў Шатландыі; выправіўся ў падарожжа на Усход; вяртаючыся, сышоў на бераг у Марсэлі і, адчуваючы моцную агіду да плавання, паехаў па зямлі ў Лісабон. Кузэн узяў мяне аднойчы на прагулку ў Рыбатэжу; ён ведаў кузэна Кайэру і вёў з ім нейкія справы; я сустрэўся з сваім будучым настаўнікам у доме яго кузэна. Больш няма чаго раскадваць, таму што гэта адбылося хутка, як любое зацацце.

Я да гэтага часу бачу яго душою з усёй яснасцю, якую не затуманілі слёзы памяці, таму што гэта погляд не навонкі... Бачу яго перад сабой, магчыма, заўжды буду бачыць яго такім, якім убачыў упершыню. Спярга блакітныя вочы дзіцяці, якое нічога не баіцца; потым скулы, якія ўжо тады злёгка выступалі, крыху бледнаватая скура, і дзіўны грэцкі дух, які ішоў знутры і веяў спакоем, а вонкава ніяк не праяўляўся – ні ў выразе, ні ў рысах твару. Валасы, даволі густыя, былі бялявымі, але ў прыцемках рабіліся каштанавымі. Росту ён быў сярэдняга, нават крыху вышэйшага за сярэдні, але горбіўся і быў вузкі ў плячах. Твар яго не меў ніякага асаблівага выразу, усмешка была неперадавальная, голас таксама: ён размаўляў у такім тоне, які быў патрэбны, каб выказаць толькі тое, што ён казаў, – ні гучны, ні ціхі, выразны, пазбаўлены наўмысных інтанацый, сумневаў, сарамлівасці. Блакітныя вочы не стамляліся разглядаць. Калі ў яго выглядзе нешта і здзіўляла, то гэта лоб – не тое каб высокі, але велічна белы. Паўтару: менавіта яго белізна, якая здавалася бялейшай за бледнасць твару, надавала яму веліч. Рукі былі худаватыя, але не вельмі; далоні шырокія. Вусны

заўважаліся апошнімі – быццам размаўляць для гэтага чалавека значыла менш, чым існаваць; на іх была тая ўсмешка, якой у вершах надзяляюць неадушаўлёныя прыгожыя прадметы толькі таму, што яны выклікаюць у нас замілаванне, – кветкі, шырокія палі, ваду пад сонечным святлом... усмешка таго, хто існуе, а не таго, з кім размаўляюць.

Мой настаўнік, мой настаўнік, страчаны так рана! Зноў я бачу яго ў цені, якім я ёсць у сабе, у здані, якую я зберагаю ў сабе і чым застаецца частка мяне памерлага.

Гэта было ў час нашай першай размовы. Я не ведаю, чаму, але ён сказаў: “Тут ёсць адзін хлопец, Рыкарду Рэйш, з якім варта пазнаёміцца: ён зусім не падобны да вас”. А потым дадаў: “Нішто не падобна да нас, таму ўсё і існуе”.

Гэтая думка, выказаная, быццам нейкая асноватворная аксіёма, падкупіла мяне, наймаверна ўзрушыла, як любая маёмасць, якая з’яўляецца ў цябе ўпершыню. Яна прасякнула мяне да глыбіні душы. Але, насуперак матэрыяльнай спакусе, вынікам для мяне стала неспадзяванае набыццё цнатлівасці ва ўсіх адчуваннях – цнатлівасці, якой раней у мяне ніколі не было.

*

Аднойчы я, закранаючы тэму наўпростага значэння рэчаў, якое характарызуе ўспрыняцце Каэйру, працытаваў яму з сяброўскай зласлівасцю, як Ўордсварт апісвае нячулага чалавека:

*A primrose by the river's brim
A yellow primrose was to him
And it was nothing more.*

Я пераклаў (апускаючы дакладны пераклад слова “primrose”, таму што не ведаю назваў кветак і раслін): “Кветка на беразе ракі была для яго толькі жоўтай кветкай, і больш нічым”.

Мой настаўнік Каэйру пасмяўся. “Гэты прасцяк правільна думаў: жоўтая кветка – сапраўды толькі жоўтая кветка”.

Але раптам ён задумаўся.

“Ёсць розніца, – сказаў ён. – Усё залежыць ад таго, ці разглядаць жоўтую кветку як адну з кветак жоўтага колеру ці толькі як тую жоўтую кветку”.

І потым яшчэ дадаў:

“Гэты ваш ангельскі паэт хацеў сказаць, што для таго чалавека тая кветка была звыкласцю, знаёмай рэччу. Вось толькі гэта няправільна. Усё, што мы бачым, мы павінныя разглядаць нібы ўпершыню, таму што сапраўды бачым гэта ў першы раз. І таму кожная жоўтая кветка – гэта новая жоўтая кветка, нават калі яна так называлася і ўчора. Змяніліся ўжо і людзі, і кветкі. Нават жоўты колер ужо не можа быць тым самым. Шкада, што людзям не стае такога зроку, каб убачыць гэта, іначай усе былі б шчаслівыя”.

*

Мой настаўнік Каэйру не быў паганцам, ён сам быў паганствам. Рыкарду Рэйш – паганец, Антонію Мора – паганец, я – паганец; сам Фэрнанду Пэсоа быў бы паганцам, калі б не клубок супярэчнасцяў у душы. Але Рыкарду Рэйш – паганец праз сваю натуру, Антонію Мора – паганец праз сваё мысленне, я – паганец праз сваё бунтарства, то бок праз свой тэмперамент. У Каэйру не было падставаў для паганства, гэта было ўцялесненне.

Я патлумачу гэта так, як тлумачаць невытлумачальнае, – праз падступнасць прыкладаў. Адною з рысаў, якія найбольш яскрава адрозніваюць нас і грэкаў, з’яўляецца адсутнасць ідэі бясконцасці, адмоўнае стаўленне грэкаў да яе. Дык вось, мой настаўнік Каэйру прытрымліваўся на конт гэтага такой самай думкі. Я перакажу, спадзяюся, вельмі блізка, адну незвычайную размову, у якой ён мне гэта адкрыў.

Ён раскаваў мне, пашыраючы думку аб нечым, згаданым у адным з вершаў цыклу “Пастух”, што нехта, не ведаю хто, назваў яго ў свой час “паэтам-матэрыялістам”. Не палічыўшы азначэнне слухным, таму што майго настаўніка Кайэру нельга акрэсліць ніякімі слухнымі азначэннямі, я сказаў, аднак, што яно не пазбаўлена сэнсу. І патлумачыў яму, больш ці менш выразна, што такое класічны матэрыялізм. Каэйру выслухаў мяне ўважліва, з засмучаным тварам, і пасля сказаў нечакана:

“Але ж гэта поўная бязглуздыца. Гэта выдуманая святарамі без веры, а таму і без ніякага апраўдання”.

Я вельмі здзівіўся, пералічыў некаторыя агульныя рысы матэрыялізму і ягоных ідэяў, не кранаючы паэзію, пабудаваную на іх. Каэйру запырачыў.

“Але тое, што вы называеце паэзіяй, гэта і ёсць усё. Гэта нават не паэзія – гэта ўменне бачыць. Гэтыя матэрыялісты – яны сляпыя. Вы казалі, яны сцвярджаюць, што прастора не мае межаў. Дзе яны такое бачылі?”

Я быў збіты з тропу. “Дык Вы не ўспрымаеце прастору як бясконцасць? Вы не можаце ўсвядоміць прастору як бясконцасць?”

“Я нішто не ўспрымаю як бясконцасць. Чаму я павінен нешта ўсведамляць як бясконцасць?”

“Слухайце, – сказаў я, – уявіце прастору. А за гэтай прасторай – яшчэ прастору, за ёй – яшчэ, і яшчэ, і яшчэ... Яна не сканчаецца...”

“Чаму?” – запытаў мой настаўнік Каэйру.

Мой розум быў канчаткова збянтэжаны. “Тады ўявіце, што сканчаецца”, – выкрыкнуў я. “І што там далей?”

“Калі сканчаецца, далей нічога няма”, – адказаў ён.

Такі стыль аргументавання, адначасова дзіцячы і жаночы, а таму неабвержны, абяззброіў мой розум на некалькі імгненняў.

“І вы дапускаеце гэта?” – вырвалася ў мяне.

“Дапускаю што? Што ўсё мае межы? А як жа! Таго, што не мае межаў, не існуе. Заўжды існуе нешта яшчэ, і таму кожная рэч абмежаваная. Няўжо

так цяжка зразумець, што рэч – гэта рэч, і што за ёй неабавязкова будзе штосьці яшчэ?”

Вось тады я ўсім цэлам адчуў, што размаўляю не з іншым чалавекам, а з іншым сусветам. Я зрабіў апошнюю спробу, выкрут, які я прымусіў сябе адчуць апраўданым.

“Слухайце, Казэйру... падумайце пра лічбы... дзе яны сканчаюцца? Возьмем якую-небудзь лічбу... 34, напрыклад. Пасля яе ідзе 35, 36, 37, 38 і так далей, да бясконцасці. Няма такой вялікай лічбы, для якой не знайшлося б большай...”

“Але гэта ўсяго толькі лічбы,” – запярэчыў мой настаўнік Казэйру.

І потым дадаў, глядзячы на мяне з вусцішняй дзіцячасцю: “Што значыць 34 у сапраўднасці?”

*

Бываюць словы нечаканья, глыбокія, таму што ідуць з глыбіні; яны апісваюць чалавека, ці, хутчэй, імі чалавек сам сябе ненаўмысна апісвае. Я не магу забыць, якімі словамі аднойчы апісаў сябе Рыкарду Рэйш. Размова ішла пра падман, і ён сказаў: “Ненавіджу падман, таму што гэта недакладнасць”. Увесь Рыкарду Рэйш – былы, цяперашні і будучы – у гэтым.

Майго настаўніка Казэйру, паколькі ён толькі пра сябе і гаварыў, можна апісаць ягонымі ўласнымі словамі, напісанымі ці выказанымі, асабліва з таго перыяду, калі ён ужо напалову напісаў “Пастуха”, і пасля. Але сярод столькіх словаў, напісаных ім і надрукаваных, сярод столькіх пачутых мной праз яго творы ці выказванні, ёсць такія, што змяшчаюць яго ў сабе з найвялікшай прастатой; іх ён сказаў мне аднойчы ў Лісабоне. Размова ішла не ведаю пра што, нешта пра дачыненні кожнага з самім сабой. І я нечакана запытаў у свайго настаўніка Казэйру: “Вы задаволены сабой?” А ён адказаў: “Не. Я задаволены”. Гэта быў быццам голас Зямлі, які ёсць усім і нікім.

*

Я ніколі не бачыў, каб мой настаўнік Казэйру сумаваў. Не ведаю, ці сумаваў ён, калі памёр, ці ў папярэднія дні. Можна было б даведацца, але, праўду кажучы, я ніколі не наважваўся запытаць нешта пра яго смерць ці яе падрабязнасці ў тых, хто пры ёй прысутнічаў.

У любым выпадку, гэта стала смуткам майго жыцця – сапраўдным смуткам сярод столькіх выдуманых – што Казэйру памёр тады, калі мяне не было побач. Гэта бязглузда, але па-чалавечы, і гэта праўда.

Я быў у Англіі. Рыкарду Рэйша не было ў Лісабоне, ён вярнуўся ў Бразілію. Быў Фэрнанду Пэсоа, але яго быццам і не было. Фэрнанду Пэсоа ўсё адчувае, але не варушыцца, нават у душы.

Нішто не сцішвае майго смутку ад таго, што мяне не было ў Лісабоне ў той дзень. Толькі адно суцяшэнне ў мяне ёсць – нязмушаныя думкі пра майго настаўніка Казэйру. Нельга застацца няўцешным побач з памяццю пра Казэйру ці ягонымі вершамі; і менавіта думка пра нішто – найбольш вусцішная з усіх, калі разважаць свядома, – узвышаецца ў творах і памяці пра майго дарагога

настаўніка чымсьці бліскучым і велічным, як сонца над снягамі недасяжных
вяршыняў.

1931

Textos de Crítica e de Intervenção. Fernando Pessoa. Lisboa: Ática, 1980. – 267
p.

Lacunas completadas segundo o original. 1ª publ. in “Presença”, nº 30. Coimbra:
Jan.-Fev., 1931.

пераклад з партугальскай – Наста Гвоздзев

© Наста Гвоздзев, пераклад, 2010.